

LA VENDA DE L'IMPOST DEL BOVATGE DE 1379-1384

CARLES PUIGFERRAT I OLIVA
Universitat de Barcelona

SUMARI

1. Introducció.- 2. Els primers bovatges.- 3. Les vendes o rescats del bovatge anteriors al 1379.- 4. Les vendes del bovatge de 1379-1384.- 5. El preu i els ingressos de la venda.- 6. Conclusions.- Apèndix.

1. INTRODUCCIÓ¹

Als darrers anys del regnat de Pere el Cerimoniós s'assistí a una alienació massiva del patrimoni reial, sense precedents en etapes anteriors. Les necessitats financeres de la corona van ser tan pregoneres que el rei va vendre o empenyorar tota mena de béns, singularment moltes jurisdiccions reials, per tal de poder pagar les enormes sumes que devia als seus creditors, que li havien avançat molts diners². Aquestes dificultats de la corona són el motiu de la crisi bancària de 1380-1381, que portà a la bancarrota la taula

¹Voldria donar les gràcies des d'aquí al Dr. Manuel Sánchez, el mestratge del qual ens ha guiat en la redacció d'aquest article.

Sigles que utilitzarem: ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), BG (Batllia General), C (Cancelleria), MR (Mestre Racional), RP (Reial Patrimoni).

²M.T. FERRER I MALLOL, *El patrimoni reial i la recuperació dels senyories jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV*, "Anuario de Estudios Medievales", 7 (1970-71), pp. 351-491; R. GUBERN, *La crisis financiera de 1381 en la Corona de Aragón*, "X Congresso Internazionale di Scienze Storiche", VII, Roma, 1955, pp. 236-238.

"Anuario de Estudios Medievales", 30/1 (2000)

de canvi més important de Barcelona, la de Pere Descaus i Andreu d'Olivella. Dins aquest context i per a garantir la devolució de diversos préstecs atorgats al duc de Girona i al rei per aquests dos banquers, Pere el Cerimoniós va vendre entre el mes de juliol del 1379 i el mes de juliol de l'any següent, sempre amb l'aprovació i confirmació del duc Joan, l'impost del bovatge que encara tenia dret a cobrar en la major part dels dominis eclesiàstics de Catalunya. Pocs anys més tard, entre el 1383 i el 1384, el rei va desprendre's del dret de bovatge que havia conservat fins aquell moment en algunes localitats de la Catalunya de ponent i d'altres de properes a Tarragona. A partir de llavors, el bovatge esdevingué un impost del tot residual.

La finalitat principal d'aquest article és estudiar aquest procés d'alienació del dret del bovatge per poder establir una cronologia precisa de les successives vendes. Això ens permetrà també acostar-nos en part a quin era la geografia dels termes i dominis sota jurisdicció eclesiàstica a Catalunya en aquests moments. Aquestes vendes han estat conservades en els registres de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sèrie *Venditionum*, fonamentalment als registres 999 i 1000, que recullen les vendes del 1379 i el 1380. Per les vendes del 1383 i el 1384, hom ha de consultar els registres 1003 i 1004. Tots aquests registres contenen, a més, altres documents relacionats amb les esmentades vendes, que permeten aproximar-nos amb més detall al procés de quasi liquidació de l'impost del bovatge³. Per altra banda, en el mateix arxiu es conserva, en la secció de Reial Patrimoni, subsecció de Mestre Racional, el llibre de comptes de la venda del bovatge dels anys 1379-1380, que els banquers Pere Descaus i Andreu d'Olivella van presentar al mestre racional el 19 de maig de 1383, una vegada la seva taula ja havia fet fallida⁴. Aquest llibre, amb les seves

³A la mateixa secció de Cancelleria hem utilitzat altres registres anteriors, com el 552, que du al lloc el títol *Bovatici*. Conté documentació sobre la percepció o el rescat del dret de bovatge entre els anys 1327 i 1350. Un buidat a fons d'aquest registre seria molt útil per a conèixer amb precisió el procés del rescat del bovatge al llarg del segle XIV.

⁴ACA, RP, MR, reg. 2384. Molt ben conservat, té 100 folis —els 21 darrers en blanc— i a les cobertes hi ha escrit el següent títol: "Compte que n Pere dez Caus i n'Andreu d'Olivella, cambiadors de Barchinona, han donat al maestre racional de les quantitats de moneda per ells reebudes per ordinació del senyor rey per rahó de les vendes que l dit senyor féu en l'any de la nativitat de nostre senyor M CCCLXXIX del bovatge lo qual reebia sobre los hòmens de la Esgleya en lo principat de Cathalunya". G. FELIU, *El maestre racional de la Corona de Aragón y la revisión de cuentas de la taula de canvi de Pere des Caus y Andreu d'Olivella*, "IX Congreso AECA. Salamanca, 25, 26 y 27 de septiembre de 1997", 1, p. 946, fa una anàlisi de la revisió d'aquest llibre de comptes per part de l'oficina del mestre racional.

corresponents rebudes i messions, permet saber exactament què ingressaren aquests dos banquers, a qui el rei havia assignat els diners del preu la venda del bovatge, a compte dels préstecs que havien concedit a ell mateix i el seu primogènit. El mateix llibre també dóna molts detalls sobre el procés de recaptació del preu de la venda del bovatge: les persones que hi intervingueren, la cronologia exacta dels pagaments, etc. Així mateix, és una font valuosa des del punt de vista demogràfic, qüestió que no tractarem en aquest article⁵.

2. ELS PRIMERS BOVATGES

L'impost del bovatge té el seu origen o precedent més antic conegut en el rescat o pagament que el comte Ramon Berenguer III va exigir per a garantir l'estabilitat de la moneda i la pau pública als homes del comtat de Cerdanya i el Conflent en esdevenir comte d'aquests territoris el 1118. Al principi d'abril d'aquell any, el comte i el bisbe d'Elna es reuniren en assemblea amb els magnats i cavallers del comtat i atorgaren una carta de pau que protegia els bous i altres animals que empenyien l'arada i els pagesos, homes i dones, que els menaven. En el mateix document, el comte, davant el fet que era a punt d'introduir la seva moneda en l'esmentat comtat, va prometre que no en modificaria la llei i en canvi exigí que tots els homes o dones del comtat paguessin 12 diners si disposaven d'un parell de bous i 6 diners en cas que sols tinguessin un bou. Als simples eixaders, només els demanà 3 diners. El comte va prometre, així mateix, que mai més tornaria a exigir aquest pagament i que la pau restaria ferma sempre més. Aquesta carta, com a constitució de Pau i Treva, va ser incorporada als *Usatges de Barcelona*, bé que tardanament (usatge 172, *Cunctis pateat*)⁶. D'aquest

Algunes partides van ser desestimades.

⁵En l'apartat de rebudes consta moltes vegades el número de focs d'Església de cada localitat o terme, segons un fogatjament que es féu redactar expressament. Aquestes dades i d'altres que hem localitzat en el mateix arxiu –com en el reg. 17 de la subsecció de Batllia General, on consta el fogatjament dels focs d'Església del bisbat de Girona redactat el 1379 amb motiu de la venda del bovatge- s'haurien de contrastar amb les que ofereix el fogatjament general del 1378, considerat molt fiable. Vegeu *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña. Cortes de Cataluña*, IV, Madrid, Real Academia de la Historia, 1901, pp. 86-183.

⁶La millor edició a G. GONZALBO I BOU, *Les constitucions de pau i treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, Barcelona, Departament de Justícia, 1994, doc. 9, pp. 43-44.

document, a més de l'etimologia precisa de la paraula *bovatge*, se'n desprenen alguna de les característiques d'aquest impost en dates posteriors: el *bovatge* és un impost general que afecta tots els habitants del país —a excepció dels estaments privilegiats—, que té caràcter extraordinari, vinculat a l'inici del govern del comte o per altres raons, i que grava segons els béns de cadascú (en el cas de 1118, els béns semovents)⁷.

Tornem a tenir notícies del *bovatge* en temps d'Alfons I. Segurament arran de l'assemblea de pau de Fondarella del 1173, en què el comte-rei s'atribuí la responsabilitat de mantenir l'ordre públic i garantir la pau a tot Catalunya, Alfons I va exigir un *bovatge* general, que no devia ésser acceptat. El 1180 ell mateix es va veure obligat en una assemblea a Girona, davant la pressió de la noblesa, a renunciar a cobrar aquest *bovatge*. Amb l'adveniment al tron de Pere el Catòlic, sabem que el nou rei demanà una redempció o rescat de la moneda a la vila de Vic, i segurament a altres llocs, segons diu el document, per fer front a les campanyes militars contra els sarraïns. És en aquest moment que el *bovatge* o el *monedatge* es converteix definitivament en un impost d'accés i també, a partir d'ara, és demanat eventualment per fer front a necessitats urgents del monarca. Durant el regnat del Catòlic, el rei va tenir greus problemes financers i va haver de recórrer més d'una vegada a demanar *monedatges* i *bovatges*, a més del que exigí a l'inici del regnat. Es coneix un còmput del 1200 del *bovatge* d'accés al tron recaptat al bisbat de Vic —el mateix *bovatge* que no va ser col·lectat als comtats de Rosselló i Cerdanya fins a 1209/1210— i també sabem que demanà un *monedatge* el 1205 i un nou *bovatge* el 1209 per pagar el matrimoni de les seves filles. El 1211 el rei va aconseguir de la noblesa que se'n recaptés un altre per a finançar les campanyes contra els almohades

⁷En aquest punt, val a dir que, segons Th. N. Bisson, l'impost de *monedatge*, documentat com a tal més tard i vinculat a la promesa de no manipular la moneda, té el mateix caràcter que el que apareix en la carta de pau del 1118, de manera que a l'inici del segle XIII, i potser ja abans, *bovatge* i *monedatge* eren considerats del tot equivalents. Es pot dir que es tractava d'un mateix impost que rebia dos noms. Vegeu Th. N. BISSON, *Sur les origines du monedatge: quelques textes inédits*, "Annales du Midi", LXXXV (1973), pp. 91-104. Alguns dels suposats arguments d'aquest article són qüestionats per A.M. BALAGUER, *Sobre els orígens de l'impost del monedatge a Catalunya (segles XI-XII)*, "Glaux. Collana di Studi e Ricerche di Numismatica", 7 (Milano, 1991), pp. 761-802. La rèplica de Th.N. Bisson és a *Els orígens de l'impost sobre la moneda a Catalunya: una reconsideració*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 16-17 (1995-1996), pp. 301-310.

prèvies a la batalla de las Navas de Tolosa. També es va pagar un bovatge poc abans de la desfeta de Muret⁸.

Jaume I va recórrer força sovint als bovatges, que va ser l'única fiscalitat directa de caràcter general de què va poder disposar. En va demanar un just en accedir al tron, tal com li corresponia per dret, i tres més al llarg dels seus anys de govern, sempre després de l'acord amb els magnats catalans i amb l'objectiu de finançar les seves grans conquestes: Mallorca (1228), València (1236) i Múrcia (1264).

Com Pere I i Jaume I, Pere el Gran va exigir també l'impost del bovatge a tot Catalunya quan esdevingué rei, en un moment de dificultats financeres i militars, com ara la revolta dels sarraïns de València. Es conserva una interessant relació del 1277 on es detalla la taxació o tarifa de l'impost aplicada als diferents béns semovents, mobles i immobles, segons l'ordre donada pel mateix monarca. F. Soldevila ha estudiat detalladament la col·lecta d'aquest bovatge, que va aixecar una enorme oposició arreu de Catalunya perquè el rei no volia respectar les cartes de franqueses i exigia una taxa de l'impost més alta que la dels bovatges cobrats en època de Jaume I. Es conserven nombroses notícies de localitats, territoris i institucions que van protestar davant l'intent de cobrar el bovatge, tot al·legant que estaven exempts de l'impost. El rei hagué de pactar amb alguns bisbes catalans per poder recaptar el bovatge entre els homes d'Església⁹ i altres notícies ens parlen d'amplis moviments contra el cobrament de l'impost, com el que hi hagué al Camp de Tarragona¹⁰. A les corts de Barcelona del 1283, celebrades en un moment de gran debilitat del monarca, els estaments

⁸F. SOLDEVILA, *A propòsit del servei del bovatge*, "Anuario de Estudios Medievales", 1 (1964), pp. 573-587; Th.N. BISSON, *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings (1151-1213)*, University of California Press, 1984, 2 vols, i diversos articles del mateix autor recollits i traduïts a *L'impuls de Catalunya. L'època dels primers comtes-reis (1140-1225)*, Vic, Eumo Editorial, 1997, pp. 15-44, 101-128 i 129-140; M. SÁNCHEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Vic-Girona, Eumo Editorial/Universitat de Girona, 1995, pp. 43-44.

⁹Vegeu el capítol titulat *La qüestió del bovatge* de l'obra pòstuma de F. SOLDEVILA, *Pere el Gran. Segona part: el regnat fins a l'any 1282*, Barcelona, IEC, 1995, pp. 117-155, amb un interessant apèndix documental. També publica la taxació del bovatge del 1277 T. LÓPEZ PIZCUETA, *Sobre la percepció del "bovatge" en el siglo XIV: una aportación al tema de la tasación directa en la Cataluña bajomedieval*, dins M. SÁNCHEZ, (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, CSIC, 1993, pp. 335-347.

¹⁰M.L. RAMOS, *Sobre alguns conflictes socials a Tarragona i comarques properes durant els primers anys de la dècada del 1280, a través de la documentació conservada a la Cancelleria Reial*, "Quaderns d'Història Tarraconense", XII (1993), pp. 69-94.

aconseguien el compromís del rei que a partir de llavors només exigiria el bovatge en aquells llocs que, en un termini d'un any, es pogués provar que pagaven bovatge des de temps pretèrits. En les mateixes corts Pere el Gran concedí el privilegi conegut com a *Recognoverunt proceres*, en el qual, entre altres coses, va declarar exempta del bovatge la ciutat de Barcelona¹¹. També obtingué l'exempció del bovatge la ciutat de Lleida i per aquests mateixos anys o poc després Girona i Tortosa. Sembla que la darrera vegada que es va reclamar un bovatge per finançar una expedició militar fou en època d'Alfons el Franc, el 1286, amb destinació a la conquesta de Menorca¹².

3. LES VENDES O RESCATS DEL BOVATGE ANTERIORS AL 1379

La decadència del bovatge com a impost general s'inicià a partir de 1288-1289, quan es va establir per primera vegada un impost indirecte de caràcter general (*la cisa*), aprovat en corts, que va afectar tot el Principat. Sobre aquesta fiscalitat indirecta, no controlada per l'administració reial, va pivotar la fiscalitat d'Estat a Catalunya fins a mitjan segle XIV. El bovatge es convertí en un impost del passat i el rei, progressivament, es va despendre del dret a cobrar-lo. Entre el 1299 i el 1300 es van celebrar a Barcelona unes noves corts presidides per Jaume II. El rei es trobava, com sempre, amb problemes financers molt greus, aquesta vegada a causa de la guerra de Múrcia, el seu viatge a Sicília i els deutes que havia heretat del seu antecessor. El 1299 va reconèixer que devia 300.000 lliures. Una vegada començades les corts, els representants de l'estament eclesiàstic abandonaren l'assemblea per raons que es desconeixen¹³ i les corts prosseguiren únicament amb els representants dels estaments militar i reial, amb els quals el rei pactà la redempció o rescat del bovatge que es cobrava en els seus

¹¹El privilegi és de l'11 de gener del 1384. Vegeu *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, XLIII, *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1971, doc. 22, pp. 8-17.

¹²SOLDEVILA, *A propòsit*; SÁNCHEZ, *El naixement*, p. 52, considera que és una suposició de Soldevila.

¹³Segons SÁNCHEZ, *El naixement*, p. 58, per desacord "amb el que havien tractat la noblesa i les ciutats". Vegeu *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña. Cortes de Cataluña*, XV, Madrid, Real Academia de la Historia, 1911, pp. 406-407.

dominis i termes, juntament amb els drets de terratge i herbatge¹⁴, pel preu de 200.000 lliures. Era el 4 de febrer del 1300. El rei va permetre que, a partir de l'1 de març següent, per recaptar aquesta quantitat, s'imposés en els llocs reials i de senyoriu laic durant un període de cinc anys una *collecta* o cisa¹⁵. En aquestes corts també s'instituí l'obligació de tot nou monarca, abans de rebre el jurament dels braços del Principat, de prometre que respectaria la venda del bovatge, juntament amb la resta de franqueses i privilegis¹⁶. Molts municipis catalans conserven en els seus llibres de privilegis la carta de venda del bovatge del 1300¹⁷.

A partir d'aquest moment només es van veure subjectes al bovatge els homes que vivien en territori de jurisdicció eclesiàstica o que tenien com a senyor directe un eclesiàstic, i encara no pas tots.

Alfons III el Benigne va tornar a reclamar un bovatge en succeir Jaume II el 1327 i el mateix féu Pere el Cerimoniós el 1336, després de la mort del seu pare¹⁸. Ja no van estar subjectes a aquest darrer bovatge els homes i dones que vivien als dominis de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem perquè en les corts de Montblanc del 1333, Alfons el Benigne va reconèixer i confirmar, definitivament, que els llocs, homes i dones d'aquest orde militar —és a dir, els pertanyents a la Castellania d'Amposta i el Priorat de Catalunya— eren immunes i exempts del bovatge, terratge,

¹⁴No hi ha de moment cap estudi sobre els drets de terratge i herbatge. Segurament s'han de relacionar amb els drets del comte-rei per l'ús de terres vacants i pastures comunals.

¹⁵M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1997, p. X i doc. IV, pp. 27-32. Vegeu també *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña. Cortes de Cataluña*, I (1), Madrid, Real Academia de la Historia, 1896, pp. 176-177, i XV, Madrid, 1911, pp. 135-136 i 405.

¹⁶SÁNCHEZ, *El naixement*, pp. 57-58. Un compromís semblant és en totes les vendes del bovatge que estudiarem més avall. Aquest compromís formà part a partir d'aleshores del jurament reial a Catalunya a l'inici de regnat. Vegeu V. FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*, Vic, Eumo Editorial, 1987, pp. 32-33. La constitució 25 de la cort de Barcelona de 1299-1300 establia l'obligació del rei, abans de rebre el jurament de fidelitat dels braços, de jurar que observaria i faria observar, entre altres coses, l'exempció del bovatge, terratge i herbatge que havien estat redimits.

¹⁷Com és el cas de Manresa. Vegeu-ne l'edició de M. TORRAS, *El Llibre Verd de Manresa (1218-1902)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, doc. 9, pp. 73-83.

¹⁸Vegeu especialment A.M. ARAGÓ, *La col·lecta del bovatge del 1327*, "Estudis d'història medieval", III (Barcelona, 1970), pp. 41-51; i LÓPEZ PIZCUETA, *ob. cit.* La informació sobre aquest dos bovatges és al registre de Cancelleria 552 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, esmentat a l'inici de l'article.

herbatge i carnatge (o carnalatge)¹⁹. Tampoc aquests dos bovatsges devien afectar la partida de la ciutat de Vic que des del 1315 havia deixat de ser domini del bisbe i havia passat a mans reials. El 1328 Alfons el Benigne havia remès perpètuament els drets de bovatsge, terratge, herbatge i qualsevol altra tributació semblant de la partida reial de Vic en canvi de 30.000 sous²⁰.

El 1347, també en unes circumstàncies molt crítiques, Pere el Cerimoniós va vendre el seu dret de bovatsge, terratge i herbatge sobre els homes d'Església de la ciutat i el Camp de Tarragona, per 40.000 lliures. Una part d'aquesta quantitat es va destinar al pagament de la campanya de Sardenya i una altra va acabar en mans dels creditors de la corona. L'arquebisbe i el capítol es reservaren 5.000 lliures, segons l'arquebisbe havia pactat amb el monarca, tenint en compte la comuna jurisdicció sobre la ciutat i el Camp de Tarragona que el rei i l'arquebisbe exercien²¹.

El precedent més immediat de les vendes del bovatsge que estudiarem tot seguit és el rescat o la venda a carta de gràcia a la universitat de la vila de Banyoles de tot el bovatsge i rebovatsge²² que el rei tenia dret a rebre dels homes del monestir de Sant Esteve habitants a la vila de Banyoles o en qualsevol altre lloc. La venda es féu l'11 de juny del 1372, per 100.000 sous. El rei va vendre el bovatsge de Banyoles amb la intenció de disposar d'aquests diners per redimir i recuperar la jurisdicció criminal de la vila i les

¹⁹*Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña. Cortes de Cataluña*, I (2), Madrid, Real Academia de la Historia, 1896, pp. 312-313. L'esmentat registre de Cancelleria 552, folis 55-63v, conté un document del 1328 en què Alfons el Benigne confirma tots els privilegis concedits pels seus antecessors a l'orde de l'Hospital, entre ells un de Jaume I del 1233, atorgat durant el setge de Borriana, en què concedí als homes de l'Hospital l'exempció, entre altres drets, del bovatsge, el monedatge, l'herbatge i el carnatge. Privilegis posteriors confirmen aquesta franquesa i hi inclouen els homes de l'antic orde del Temple, abolit el 1312, que posseïa un privilegi semblant. Tot i aquests privilegis, algunes poblacions de l'Hospital varen pagar encara el bovatsge del 1327.

²⁰L'Arxiu Municipal de Vic conserva diferents documents sobre el procés que va menar al rescat del bovatsge d'aquesta ciutat. Vegeu E. JUNYENT, *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*, Vic, Patronat d'Estudis Ausonencs, 1969, docs. 242, 243, 244, 245, 248 i 250, pp. 176-178, entre altres.

²¹Un estudi detallat d'aquesta venda i els seus precedents a J. MORELLÓ, *Vers l'obtenció d'una franquesa fiscal: el rescat del bovatsge al Camp de Tarragona (1347)*, "Historia et Documenta", 4 (Valls, 1997), pp. 39-74.

²²Segons MORELLÓ, *ob. cit.*, p. 62, nota 73, el rebovatsge era el pagament que van haver de fer les localitats que, compreses en la venda o rescat del bovatsge del 1300, a causa d'un canvi de jurisdicció, no havien acabat de pagar la cisa establerta durant un període de cinc anys.

jurisdiccions d'algunes parròquies circumdants, que el mateix rei havia venut a carta de gràcia a l'abat i al monestir de Sant Esteve²³.

4. LES VENDES DEL BOVATGE DE 1379-1384

4.1. *Els motius*

Al principi del 1379 les finances de Pere el Cerimoniós eren en un estat crític. El rei no tenia diners i els seus deutes s'havien disparat. El monarca es va veure obligat a demanar nous préstecs als banquers de Barcelona i, com era corrent ja feia anys, a empenyorar o vendre a perpetuïtat els drets i possessions del patrimoni reial. Un cop d'ull als registres *Venditionum* d'aquest moment pertanyents a l'antiga cancelleria reial, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, fa feredat. Com veurem tot seguit, la cort del primogènit Joan, duc de Girona, passava unes penúries econòmiques semblants. La conjuntura no podia ser més dolenta: Pere el Cerimoniós necessitava amb urgència aparellar un estol per sufocar una nova revolta a l'illa de Sardenya, encapçalada pel jutge d'Arborea Hug IV, fill de Marià d'Arborea, que anys enrere tants maldecaps havia donat al rei Pere. A més, també es feia necessari que aquesta armada, composta segons la *Crònica* del Cerimoniós per més de vuitanta vaixells (trenta galeres, vint-i-quatre naus i altres navilis), s'arribés a l'illa de Sicília, on s'havia produït un buit de poder arran de la mort el 1377 del rei Frederic III, germà de la tercera esposa del Cerimoniós i que s'havia casat en primeres núpcies amb la seva filla gran, Constança. El rei Pere tenia algunes esperances, almenys encara el 1379, de poder reincorporar aquest regne a la Corona d'Aragó aprofitant que el rei Frederic III no havia deixat un hereu mascle²⁴.

²³ACA, C, reg. 998, folis 117v-120v; ACA, C, reg. 998, folis 121-122 (àpoca del 13 de juny del 1374); ACA, C, reg. 998, foli 122v; ACA, C, reg. 998, folis 123-124v.

²⁴La revolta de Sardenya i la incorporació del regne de Sicília són les dues raons justificatòries de l'alienació del bovatge que consten en les vendes dels anys 1379 i 1380. En parlar de Sicília, el rei sempre expressa el seu desig d'anar personalment a l'illa, cosa que mai arribà a fer: "mals consellers nostres, subornats per los dits barons de Sicília, desconsellaren-nos que no hi anàssem, dient-nos com érem vell". Vegeu F. SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, 1983 (2ª edició), pp. 1154-1155; F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, Barcelona, 1962 (2ª edició), pp. 482-485; i *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, III, pp. 262-263. Del 1380 en endavant, només se cita en l'exposició de motius de la venda del bovatge, quan es fa, la guerra de Sardenya.

De les angúnies que passava el rei i el primogènit durant aquest període n'és testimoni el fet que el 7 de gener del 1379 el rei, a prec del seu fill, va fer-se càrrec dels préstecs que aquest tenia amb els banquers de Barcelona Pere Descaus i Andreu d'Olivella i que pujaven a 60.853 lliures, 7 sous i 5 diners, quantitat que el rei va prometre pagar a la següent festa de Pasqua, amb els mogubells i remogubells corresponents; i així mateix el 9 de març del 1379 Pere el Cerimoniós es va veure a obligat a manllevar 54.450 sous als mateixos banquers a tornar, amb els seus interessos, al cap de quatre mesos. Per donar seguretat a la devolució de tots aquests préstecs Pere el Cerimoniós va assignar-los els diners que podria aconseguir “de les vendes e alienacions per lo dit senyor o procuradors seus a açò ordenats e ordenadors fetes e faedores de béns e patrimoni del dit senyor”²⁵. En concret, pel que fa als préstecs esmentats, va assignar-los l'import de la venda del dret de bovatge que encara posseïa en terres de l'Església, que va començar a vendre just dos dies abans que s'acabés el termini per tornar el préstec de 54.450 sous. Com era corrent en aquests casos, el rei va manar que fossin els mateixos banquers els que rebessin directament els diners de la venda, a compte de la devolució dels préstecs. Res, en un primer moment, va anar a mans del tresorer reial, Pere Desvall.

4.2. *La taula de canvi de Pere Descaus i Andreu d'Olivella*

La banca Descaus-Olivella va ser la principal casa de canvi sobre la qual es van recolzar les finances del Cerimoniós. Els lligams d'aquests banquers amb el rei venien de lluny. Entre els beneficiaris de les assignacions de la venda del bovatge del Camp de Tarragona del 1347 ja hi consta Pere Descaus, que, juntament amb Jaume Llorenç, rebé 2.298 lliures, 9 sous i 11 diners²⁶. La història de la taula de canvi de Pere Descaus i Andreu d'Olivella, però, encara està per fer, si bé es conserven alguns dels seus llibres entre els fons documentals del Reial Patrimoni de l'Arxiu de la Corona d'Aragó²⁷. És l'única banca privada de Barcelona de la que disposem de fonts històriques per poder-ne fer un estudi, encara que sigui

²⁵ACA, RP, MR, reg. 2384 o llibre de comptes de la venda del bovatge, folis 75v-77v.

²⁶Vegeu MORELLÓ, *ob. cit.*, pp. 70-71.

²⁷Aquests llibres restaren a l'Arxiu Reial de Barcelona després de la liquidació de comptes entre la taula i la tresoreria reial encarregada al mestre racional arran de la fallida de dit banc.

parcial²⁸. Aquest no és el lloc per fer un repàs detallat de l'evolució d'aquesta banca. Tanmateix, tot seguint Gaspar Feliu²⁹, direm que l'interès dels préstecs que concediren al rei o al duc de Girona, generalment a quatre mesos, era de 6 diners per lliura i mes, que equivalia al 30% anual. L'interès o mogobell anava embegut en el capital prestat i era, per tant, cobrat per avançat. Les condicions dels préstecs eren draconianes per al deutor. El capital no era entregat de cop sinó sols a mesura que el rei ordenava determinats pagaments i, entre altres disposicions, "el contrato preveía también que si el rey no satisfacía el préstamo a su vencimiento, los cambistas podían pedir prestado a interés en las mismas condiciones y satisfacer los intereses devengados por estos préstamos sustitutorios con cargo a la tesorería real, e incluso prorrogarlos añadiendo al capital inicial los intereses no pagados (*remogobells*)"³⁰. El rei garantia el crèdit assignant al seu pagament ingressos futurs, el cobrament dels quals moltes vegades quedava encomanat als mateixos canvistes. Com ja hem dit, aquest és el cas de la venda del bovatge.

El deute del rei amb Pere Descaus i Andreu d'Olivella era al mes d'agost del 1380, segons una carta del primogènit al rei, al voltant de 224.000 lliures, encara que la part al descobert era sols de 104.000. Al final del 1380 altres esdeveniments van complicar la situació de la taula Descaus-Olivella: la impossibilitat de Mallorca de complir amb les seves obligacions fiscals —un donatiu al qual l'illa s'havia compromès— i censals, la qual cosa produí una escassetat de capitals a Barcelona i dificultats a la taula, que tenia assignat aquest donatiu; i el fracàs de les vendes d'alguns llocs reials, que no tiraren endavant, la qual cosa va fer que el rei no pogués tornar els préstecs de cap manera. Per això no és estrany que al principi de 1381, la banca Descaus-Olivella patís dificultats de liquidesa que acabaren amb una suspensió dels pagaments, a causa principalment de la incapacitat del monarca de tornar els crèdits concedits pel banc o, més ben dit, del fet que les rendes i vendes de patrimoni assignades a tornar els préstecs eren

²⁸R. CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Las actividades y operaciones de la banca barcelonesa trecentista de Pere Descaus y Andreu d'Olivella*, "Revista Española de Financiación y Contabilidad", XVII/55 (Madrid, 1988), pp. 115-180.

²⁹G. FELIU, *El maestro racional de la Corona de Aragón y la revisión de cuentas de la taula de canvi de Pere des Caus y Andreu d'Olivella*, "IX Congreso AECA, Salamanca, 25, 26 y 27 de septiembre de 1997", 1, pp. 934-955.

³⁰ÍDEM, p. 939.

insuficients, com comprovarem més endavant en analitzar els comptes de la venda del bovatge. L'abril del 1381 es calculava el deute del rei amb la taula en 264.000 lliures, encara que més tard el mestre racional sols va reconèixer un deute de 128.000 lliures.

Tingueren dificultats semblants al mateix moment altres banquers prestamistes del rei i el primogènit: Pere Pasqual i Arnau Esquerit, de Barcelona, que feren fallida el 1383, Ramon Medir, de Girona, i Bartomeu Garí, de Perpinyà. Per això s'ha pogut parlar de la crisi financera del 1381³¹.

4.3. Cronologia i geografia

Com hem dit a l'inici d'aquest estudi, la venda del dret del bovatge va tenir dues fases. Una primera, del juliol del 1379 al juliol de l'any següent, que Pere Descaus i Andreu d'Olivella recaptaren i de la qual es conserva el llibre de comptes de rebudes i dates, i una de posterior i molt menys important, de 1383-84. La cronologia de la venda del bovatge entre 1379-1380 és la que s'exposa en el següent quadre. Es pot comprovar que hi ha un agrupament de vendes en determinades dates (27 de febrer, 9 d'abril i 23 d'abril del 1380):

Data	Compradors	Signatura arxivística ³²
7 juliol 1379	bisbe i prelats del bisbat de Girona	reg. 999, ff. 109v-116v
3 octubre 1379	monestir de Poblet	reg. 999, ff. 128-133
13 desembre 1379	monestir de Ripoll	reg. 999, ff. 150v-154v
16 desembre 1379	monestir de Santes Creus	reg. 999, ff. 134-138
23 desembre 1379	monestir de Sant Joan de les A.	reg. 999, ff. 155-159
27 febrer 1380	monestir de l'Estany	reg. 999, ff. 159v-163v
27 febrer 1380	monestir de Montserrat	reg. 999, ff. 164-167v

³¹GUBERN, *ob. cit.*, p. 237; FELIU, *ob. cit.*, pp. 940-943 i 947; C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1978, II, pp. 164-165; M. RIU, *La banca i la societat a la Corona d'Aragó, a finals de l'edat mitjana i començaments de la moderna*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 11-12 (1990-1991), p. 210; J. VICENS I VIVES, *Manual de historia económica de España*, Barcelona, Ed. Vicens Vives, 1967 (5ª edició), p. 210.

³²Aquesta signatura arxivística es refereix sempre als registres de cancelleria reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona.

27 febrer 1380	monestir de Sant Benet de Bages	reg. 999, ff. 168-171
27 febrer 1380	monestirs de Santa Cecília-Manresa	reg. 999, ff. 171v-174v i 178v.
9 abril 1380	monestir de Vallbona	reg. 1000, ff. 5v-8v
9 abril 1380	monestir de Montserrat	reg. 1000, ff. 10-13v
9 abril 1380	bisbe i prelats del bisbat de Vic	reg. 1000, ff. 14-18v
23 abril 1380	monestir de Sant Cugat	reg. 1000, ff. 21-25
23 abril 1380	bisbe i prelats del b. de Barcelona	reg. 1000, ff. 44v-53
23 d'abril de 1380	monestir de les Puelles	reg. 1000, ff. 53-57v
13 juliol 1380	bisbe de Lleida	reg. 1000, ff. 87-90

Totes les vendes tenen gairebé una mateixa estructura. El venedor sempre és el rei. Després d'exposar-se el motiu de la venda i esmentar-se el comprador, es passa a descriure l'objecte de la venda, és a dir, els drets de bovatge, rebovatge, terratge i herbatge de determinats llocs i termes, dels quals es dona la relació. Seguidament s'assenyala el preu, el qual es determina que ha d'anar a mans de Pere Descaus i Andreu d'Olivella, seguint la disposició reial. En cas que de la venda s'exclouï algun terme o determinats focs també s'especifica i el rei acaba ordenant que els seus successors al comtat de Barcelona i el principat de Catalunya ratifiquin en cort general la venda del bovatge en accedir al tron, abans de rebre el jurament dels braços i de concedir algun donatiu al rei.

La venda del dret de bovatge va afectar essencialment tres bisbats: Girona, Barcelona i Vic, sobretot els dos primers, i els dominis d'algunes de les cases monàstiques més rellevants de Catalunya, tant benedictines com cistercenques. Tres d'elles eren monestirs canònics: Santa Maria de l'Estany, Sant Joan de les Abadesses i Santa Maria de Manresa. El bisbat de Lleida es va veure molt poc afectat: sols pagaren el rescat alguns dominis del bisbe de Lleida i del monestir de Poblet. Tampoc no es va vendre el dret de bovatge del bisbat de Tortosa —que devia ser força minso després de l'exempció dels dominis de l'orde de l'Hospital— i del bisbat d'Elna. De la mateixa manera no hi ha cap terme o localitat del bisbat d'Urgell que pagui la redempció del bovatge³³.

³³Des del 1278 hi ha notícies que semblen apuntar que els dominis del bisbe d'Urgell eren exempts de bovatge, bé que sabem del cert que el 1327 es va recaptar el bovatge en algunes localitats de jurisdicció eclesiàstica del comtat d'Urgell i el vescomtat d'Ager (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, doc. 22 i doc 23, pp. 148-149; i ARAGÓ, *ob. cit.*, p. 41). En el llibre de comptes de Pere Descaus i Andreu d'Olivella del 1383, en l'apartat de dates, hi ha, així mateix, un parell de referències que fan pensar que hi hagué la intenció de cobrar el rescat del bovatge al bisbat

Com hem dit, les diferents vendes contenen la relació de llocs o termes que havien de redimir o rescatar, mitjançant l'esmentada venda, el dret de bovatge. La relació de focs d'Església que havien de contribuir al pagament de la redempció del bovatge s'establí a partir de la confecció d'un fogotjament o llistat de focs que es va fer entre mitjan del 1379 i el final del 1380 o primers mesos del 1381, a mesura que el rei arribava a un acord de venda amb els bisbes i les altres dignitats eclesiàstiques³⁴. El primer fogotjament que es va redactar va ser el del bisbat de Girona, que ja estava llest cap al 13 d'agost del 1379. A tall d'exemple, i per no allargar-nos, direm que en el cas de Girona hi intervingueren Bernat Estruç³⁵, de la cort del senyor duc, Felip de Palau, hospitaler de l'hospital de Girona, Guillem Llobet, notari de Girona, Francesc Vidal, porter de maça de la casa del senyor duc³⁶, i Francesc Ferrer, de la casa del rei, que morí el 28 de setembre del 1379 mentre recorria el bisbat de Vic amb la intenció d'establir també els focs eclesiàstics que eren sotmesos al bovatge. Altres personatges importants en la confecció del fogotjament foren Francesc Farrera, notari, i Romeu de Casanova, fiscal de la cort, que comptaren els focs eclesiàstics dels bisbats de Vic i Barcelona. En la venda del bovatge del bisbat de Girona es diu que, de les dues còpies que s'han fet del llibre del fogotjament, una se la quedarà el rei i l'altra el bisbe i el capítol de la seu.

Arribats a aquest punt i abans de passar a descriure l'àmbit geogràfic que abarcà la redempció del bovatge, ens hem d'aturar a definir amb exactitud amb quin criteri es van fer aquests fogotjaments, és a dir, què es va considerar que era un foc eclesiàstic. Aquesta qüestió devia portar més

d'Urgell, si bé tampoc no tenim cap document de venda que ho certifiqui. Una data diu que es van pagar 16 lliures i 10 sous a Berenguer Esteve, escrivà del senyor rei, "com devia anar al bisbat d'Urgell per comptar focs de la Esgleya del dit bisbat per raó de la venda de dit bovatge", a raó d'11 sous per dia, durant un mes. L'albarà de l'escrivà de ració és del 22 de novembre del 1379. També anà al bisbat d'Urgell pels afers del bovatge l'escrivà Ramon de Puig (ACA, RP, MR, 2384, folis 68 i 70v).

³⁴En el cas del bisbat de Vic, el fogotjament es va fer entre els mesos d'agost i setembre del 1379 i la venda és del 9 d'abril del 1380 (ACA, RP, MR, 2384, foli 65 i 65v).

³⁵Es tracta d'un personatge ben conegut, pertanyent a una poderosa família de la mà major de la ciutat de Girona. Vegeu Ch. GUILLERÉ, *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, Girona, Ajuntament de Girona, 1984, pp. 81, 84 i 97, i sobretot, del mateix autor, *Girona al segle XIV*, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, 2 vols., amb nombroses referències.

³⁶ACA, RP, MR, 2384, folis 64 i 64v i 65v-66. Les següents referències són tretes del mateix registre, el llibre de comptes de la venda del bovatge dels banquers Pere Descaus i Andreu d'Olivella.

d'un maldecap als encarregats del fogatjament, perquè en alguns casos no era gaire clar si un mas es podia considerar eclesiàstic o no³⁷. En general, podem dir que la intenció dels que confegiren el fogatjament era fer pagar el preu de la venda del bovatge a tots els focs d'Església, entesos aquests com els focs situats dins jurisdiccions eclesiàstiques, tant si eren focs sota domini directe d'un eclesiàstic com si eren de cavaller o del rei, i tots aquells focs sota domini directe d'un senyor eclesiàstic que eren enclavats dins jurisdiccions reials o de cavallers. No cal dir que en cap cas el fogatjament de 1379-1380 devia incloure un foc de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, per la raó explicada més amunt. Els casos problemàtics devien ser els masos o focs de sagrera o vila sota domini directe d'un senyor eclesiàstic que eren situats en termes de jurisdicció real o d'un senyor laic; o en cas contrari, els focs reials o de senyors laics que eren dins senyorijs jurisdiccionalis eclesiàstics. A vegades, els problemes venien del fet que hom inscrivís en el fogatjament els focs de determinat terme que, en el moment de la venda del 1300, era de jurisdicció real o de cavaller i que més tard havia passat a mans eclesiàstiques³⁸. També ens han arribat queixes d'alguns focs sota domini directe d'algun senyor eclesiàstic, situats en jurisdiccions reials o laiques, que van ser inclosos en el fogatjament de 1379-80, però que finalment es van veure deslliurats del pagament perquè ja havien contribuït a la redempció del bovatge el 1300 i es negaven a fer-ho de nou³⁹. En el document de venda del bovatge de l'any 1300 el rei declarà que no quedaven inclosos en el rescat del bovatge, i per tant no havien de contribuir al preu, els homes i llocs sota jurisdicció

³⁷En les corts de Cervera del 1359, en què es determinà fer un fogatjament general de Catalunya per a la distribució del donatiu, ja va aparèixer aquest problema. Segons una sentència o declaració de Romeu Sescomes, paborde de Tarragona, i Pere Desplà, ciutadà de Barcelona, els homes d'Església habitants en llocs de jurisdicció real havien de contribuir al donatiu amb el braç d'Església, excepte en el cas d'aquells focs eclesiàstics que, en donatius atorgats al rei per a la defensa de Catalunya, haguessin acostumat a contribuir juntament amb els focs reials. Els homes d'Església habitants en llocs de jurisdicció de ciutadà o home de vila havien de contribuir amb la resta d'habitants en dits termes, i així mateix els homes de ciutadans o homes de vila que vivien en llocs de jurisdicció eclesiàstica ho havien de fer juntament amb el braç eclesiàstic. Vegeu SÁNCHEZ-ORTÍ, *ob. cit.*, p. 193.

³⁸És el cas del castell d'Oló, al Bages, que el monestir de l'Estany va comprar el 1364 i que ja havia contribuït a pagar el preu de la venda del bovatge del 1300. El 5 de maig de 1380 Pere el Cerimoniós va haver de reconèixer que els homes del castell d'Oló eren immunes a la venda del bovatge i no havien de pagar-ne el preu (ACA, C, reg. 1000, folis 35-35v).

³⁹És el cas de diversos termes de les vegueries d'Osona, el Bages i Cervera (ACA, C, reg. 1000, folis 4v-5). Vegeu *infra*.

eclesiàstica i els homes i dones de dits senyors que vivien en termes, ciutats, viles, castells i llocs de jurisdicció reial, i en canvi que els homes i dones de senyors eclesiàstics que vivien en llocs de jurisdicció de noble, cavaller, ciutadà, burgès o home de vila, eren inclosos en la venda⁴⁰. Això no s'acabà de complir del tot perquè veurem més endavant que focs d'Església de parròquies o terme de senyors laics encara contribuïran a la redempció de 1379-80. Altres casos, com la parròquia i terme de la ciutat de Vic, es presenten molt obscurs. Sols la parròquia de Vic, fora la ciutat, va pagar bovatge els anys 1327 i 1336 perquè la ciutat, com hem vist, ja se n'havia redimit definitivament el 1328⁴¹.

La primera venda del bovatge va tenir lloc el 7 de juliol del 1379 i afectà el *bisbat de Girona*⁴². Consten com a compradors els principals senyors eclesiàstics de la diòcesi, encapçalats pel bisbe⁴³. La venda o rescat del bovatge l'havien de pagar tots els homes i dones d'Església i els *hominibus laicaliter viventes* dels castells, viles i llocs de jurisdicció eclesiàstica esmenats en el document⁴⁴. La relació de parròquies i termes fa impressió i és d'un gran interès per a la geografia dels senyoriis eclesiàstics. El rei va excloure de l'obligació de pagar el rescat del bovatge els homes de l'hospital nou de Girona, de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, dels monestirs de Santa Maria de Besalú i Sant Daniel de Girona, que n'eren francs, i els homes de la vila de Banyoles i tot altre home del monestir de Sant Esteve de Banyoles, que l'havien redimit el 1372.

⁴⁰Vegeu TORRAS, *ob. cit.*, p. 82.

⁴¹ACA, RP, BG, reg. 17, folis 24v i 27. Segons la venda del bovatge del bisbat de Vic de 1380, la parròquia i terme de la ciutat de Vic havia de contribuir també al pagament de la venda del bovatge. No ho va fer o almenys no n'hi ha cap constància en les rebudes del llibre del comptes del bovatge recaptat per Pere Descaus i Andreu d'Olivella (1383).

⁴²Abans de començar la col·lecta del rescat del bovatge al bisbat de Girona es pactaren uns capítols entre el rei i els prelats i les persones eclesiàstiques del bisbat. Només coneixem dos d'aquests capítols, transcrits a ACA, C, reg. 999, folis 101v-102 i 102-102v. Vegeu més endavant l'apartat dedicat al preu i els ingressos de la venda.

⁴³Les compradors són Bertran, bisbe de Girona, i el seu capítol, Ramon, abat de Ripoll, i Ramon, abat de Sant Joan de les Abadesses —de la diòcesi de Vic—, Bernat, abat d'Amer, Ramon, abat de Sant Feliu de Guixols, Pere, abat de Sant Pere de Galligants, Ramon, abat de Sant Miquel de Fluvià, Pere, abat de Sant Llorenç del Mont, Pere, abat de Sant Pere de Camprodon, Guillem, abat de Sant Pere de Besalú, Guillem, abat de Santa Maria de Vilabertran, Berenguer, prior de Santa Anna de Barcelona, Pere, prior de Lledó, Pere, prior de Cruïlles, Dalmau, prior d'Ullà, el prior de Sant Joan les Fonts, i Guillem, paborde de Sant Martí Sacosta de Girona, i tot altre prelat i persona eclesiàstica —rector, prior, paborde, clergue, beneficiat— que tingués o sigués senyor de dones i homes a la diòcesi de Girona.

⁴⁴Vegeu l'apèndix 1 d'aquest article.

Els homes i dones de Sant Daniel de Girona ja devien ser francs del bovatge el 1277, en què Pere el Gran manà a Astruc Ravaya, que sobreseguís la petició de bovatge al monestir de Sant Daniel fins que no rebés noves ordres seves⁴⁵. L'hospital nou de Girona era exempt des del 1300, quan en la venda del bovatge als llocs reials i de cavaller, el rei, en remissió dels seus pecats, va declarar que sigués inclòs en l'esmentat rescot els masos, homes i dones i béns i drets de l'hospital nou de pobres de Girona, situat a l'areny [del riu Onyar] de dita ciutat⁴⁶.

El 3 d'octubre del 1379 el rei va vendre el dret de bovatge que posseïa en els termes sota domini jurisdiccional de *Santa Maria de Poblet*. Van haver de pagar el preu de la venda tots els homes i dones habitants als llocs i castells de Verdú i Granyanella, a la diòcesi de Vic; Prenafeta, Figuerola, Miramar, Montblanquet, Senan, Fullella, els Omells anomenats de Tàrraga o de na Gaia⁴⁷, amb el mas del Marçol, el Codoç, Vimbodí, Vinaixa, Tarrés, Cérvoles, a la diòcesi de Tarragona; i Juncosa, els Torms, Soleràs i la Sisquella, a la diòcesi de Lleida. La venda no va afectar determinats dominis de Poblet: els llocs de la Manresana, prop de Lleida, que ja era franc de bovatge, Belcaire, perquè era despoblat i no va ser inclòs en el còmput de focs d'Església, i Vallclara, el Vilosell, les Besses, l'Albagés amb Valldereig, el Cogul, Castellserà, Butsènit amb Bellmunt, Boldú, Tornabous i la Fullola, perquè aquests llocs ja eren francs de bovatge.

La següent venda, del 13 de desembre, va afectar els dominis del monestir de *Santa Maria de Ripoll* situats al voltant del cenobi, al Ripollès, en terres del bisbat de Vic. La venda va afectar la vila de Ripoll i la seva parròquia —amb les parròquies i quadres de Sant Esteve de la Riba i Santa Eulàlia de Vilallonga— i el terme de Ripoll, que comprenia la parròquia de Sant Martí d'Armàncies, les batllies de les Tenes i de Rama, les parròquies de Sant Llorenç de Campdevàdol, Sant Pere d'Auira, Sant Cristòfol de Campdevàdol, Vidabona, i totes les batllies i veïnats que es trobaven dins aquests termes i parròquies. El rei declarà que no havien de pagar la venda del bovatge, per ser-ne ja francs, els homes i dones que habitaven en la part de la parròquia de Sant Martí d'Armàncies que pertanyia a la vall de Ribes,

⁴⁵SOLDEVILA, *Pere el Gran*, doc. 12, pàg. 143.

⁴⁶TORRAS, *ob. cit.*, p. 82.

⁴⁷En realitat els Omells de na Gaia era del monestir de Vallbona.

en ésser fora del terme de Ripoll, ni els homes i dones que els cavallers o homes de paratge tenien a la parròquia de Saltor o al banat de Batet que era en dita parròquia de Ripoll.

El 16 de desembre del 1379 el rei venia el seu dret de bovatge, rebovatge, terratge i herbatge al monestir de *Santes Creus*. Afectà tots els homes i dones de les universitats, castells, llocs i parròquies del monestir: la Guàrdia dels Prats, prop de Montblanc, i la Secuita, a la diòcesi de Tarragona; Montornès, Ferran, Sant Pere Molanta i Pontons, a la diòcesi de Barcelona; i Montoliu, Vilagrasseta, Gramuntell, Roqueta, Altarriba i les Oluges Jussanes, a la diòcesi de Vic. També comprenia les parròquies de Santa Margarida i Santa Maria sa Bleda i el lloc del molí dels Monjos, prop de Vilafranca del Penedès. En la venda s'especificava que, així mateix, havien de pagar el preu de la redempció del bovatge els homes i dones que el monestir tenia al lloc de la Panadella, a la diòcesi de Vic, i al seu terme. Santes Creus pretenia que dos focs de la Panadella, lloc de jurisdicció reial, eren seus. Els veïns afectats, que declaraven ésser homes propis del rei i no de Santes Creus i que els seus avantpassats ja havien contribuït a la redempció del 1300, no van voler pagar i això fou motiu d'un plet davant la cort del batlle general de Catalunya⁴⁸.

Abans d'acabar l'any 1379, el 23 de desembre, el rei va desprendre's del seu dret de bovatge en els dominis del monestir de *Sant Joan de les Abadesses*. La venda comprenia tots els homes i dones de la vila de Sant Joan de les Abadesses i les parròquies dels Sants Joan i Pol, Ogassa, Surroca, Segúries —totes del terme de la vila de Sant Joan de les Abadesses— i del castell de Llaés i el seu terme. El procurador i síndic de la vila de Sant Joan de les Abadesses i de les esmentades parròquies i castell en dita venda va ser Guillem Riba. El rei declarà que el lloc de la Ral, de jurisdicció reial, que era dins la parròquia de Segúries i del terme de Sant Joan de les Abadesses, i els seus homes i dones, no eren compresos en dita venda, perquè ja eren francs.

El 27 de febrer del 1280 Pere el Cerimoniós va vendre el seu dret de bovatge a cinc monestirs de l'actual comarca del Bages: *Santa Cecília de Montserrat*, Santa Maria de Manresa, Santa Maria de l'Estany, Sant Benet de Bages i Santa Maria de Montserrat. En el primer cas, havien de pagar el

⁴⁸M. SÁNCHEZ, *Entre el realengo y el señorío: un conflicto jurisdiccional entre Santes Creus y la "universitat" de Montmaneu / la Panadella (1382)*, "Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent", Diputació de Tarragona, 1991, pp. 329-365.

rescat els homes i dones d'Església de les parròquies de Santa Cecília de Montserrat i Matadars. En els dominis de *Santa Maria de Manresa*, els homes o dones, fossin del senyor que fossin, del terme del castell d'Aguilar i les parròquies de Manresa, Vallhonestà, Salelles, parròquies que en la seva major part, i l'esmentat castell, eren del paborde de Manresa i la seva església; i de les parròquies de Vallformosa, Monistrol de Rajadell, Sant Joan de Vilatorrada, Claret i Santa Maria de Viladordis. Finalment, també eren compreses en aquesta venda els homes i dones que les persones eclesiàstiques tenien en el terme del castell de Castellgalí.

Pel que fa a *l'Estany*, es van veure afectats tots els homes i dones, tant d'Església com de qualsevol altre senyor, que visquessin als castells de Castellterçol i Muntanyola i a la sagrera del terme del castell de Castellterçol; els homes que habitaven als masos de la Cludella i de Pujalt, que el monestir tenia a la parròquia de Sant Logari de Castellet, terme del castell de Moià, abans al terme de Castellterçol; i els homes i dones dels masos Carfiç (o Garfiç), Cases i Comes que el monestir tenia a la parròquia de Ferrerons, a la sotsvegueria de Moià. Com hem dit més amunt, els homes del castell d'Oló, una dels dominis més importants de *l'Estany*, eren ja immunes al bovatge.

Sant Benet de Bages va rescatar el dret de bovatge que els homes d'Església i de qualsevol altre senyor pagaven al rei en els termes, tots dominis del monestir, del castell de Maians i les parròquies de Sant Fruitós de Bages, Sant Benet de Bages, Navarcles, Sant Martí de Torroella, Marfà, Santa Maria de Maçana; i de les parròquies de Sant Jaume d'Oizinelles i Sant Genís de la Vall dels Horts.

Finalment, *Montserrat* comprava el dret de bovatge de tots els homes, fossin del senyor que fossin, de les viles d'Olesa i Monistrol de Montserrat. Aquesta venda es va completar amb una altra del 9 d'abril, en què el rei va vendre el bovatge de la resta de dominis de Montserrat. Havien de pagar el preu de la venda tots els homes i dones, del monestir i de qualsevol altre senyor, que habitessin als castells o llocs d'Albarells, Castellnou de Porquerisses, Rocamora, Bellmunt, Carbassí i Civit de Bordell, tots dins la diòcesi de Vic. També es diu que havien de pagar la redempció els homes d'Església del terme del castell de la Guàrdia de Montserrat i de la parròquia de Santa Maria del Bruc, situada dins l'esmentat castell, a la diòcesi de Barcelona. La Guàrdia i el Bruc van ser de domini reial i de cavaller fins al 1370, en què Montserrat els comprà. Amb tota probabilitat els homes de senyor laic ja havien pagat el rescat del 1300.

També el 9 d'abril el Cerimoniós va vendre el dret de bovatge que podia exigir als homes i dones dels castells i llocs sota jurisdicció del monestir cistercenc de *Vallbona*: el castell i lloc de Preixana, el mas de Vallbona, el castell de Valerna i el lloc dels Eixaders, a la vegueria de Tàrrega; i els llocs dels Omells de na Gaia, Llorenç, Vilamanyanor [actualment, el Vilet], Rocafort, Rocallaura i Montesquiú i el mas de Sant Esperit, a la vegueria de Montblanc.

Una altra de les vendes importants va ser la venda general del bovatge del *bisbat de Vic*⁴⁹. Van haver de pagar el rescat tots els homes i dones que vivien en determinats termes sota jurisdicció eclesiàstica, amb independència del senyor del que fossin vassalls, tant si era laic com eclesiàstic⁵⁰. Bona part d'aquests castells i llocs eren dominis de la mitra de Vic.

La venda general del bisbat de Vic ja no incloïa tots aquells termes el bovatge dels quals havia estat venut de forma particular als monestirs del bisbat que hem esmentat anteriorment. Però sí que en el document de compravenda es detalla amb precisió que havien de pagar el rescat els focs d'Església de la diòcesi situats en determinats castells, llocs i termes del rei o de cavaller o d'altra persona laica⁵¹. Els homes d'Església d'aquests llocs no devien haver contribuït al rescat del 1300 o a d'altres de posteriors.

Quan Francesc Ferrer, de la casa del rei, i Francesc Farrera, notari, van redactar el fogatjament dels focs d'Església del bisbat de Vic que havien de pagar el rescat, van incloure molts altres localitats del rei o d'altres persones laiques⁵². Els homes d'Església d'aquests llocs devien reclamar davant el rei que ja havien contribuït al pagament de la venda de l'any 1300 i per això el monarca, després de consultar l'arxiu de Barcelona del mestre racional, va reconèixer el 3 d'abril que els avantpassats d'aquests homes

⁴⁹9 d'abril de 1380. El document original d'aquesta venda es conserva a l'Arxiu Capitular de Vic, cal. 37, Privilegis i Estatuts, III, 53. Vegeu JUNYENT, *ob. cit.*, doc. 430, p. 220.

⁵⁰Per la seva relació exacta, vegeu l'apèndix 2.

⁵¹Es tracta d'un nombre força reduït de llocs. Vegeu l'apèndix 2.

⁵²En concret, les parròquies de Sant Hipòlit, Sant Martí de Sobremunt i Sant Esteve de Vinyoles —del terme del castell de Voltregà—, i els termes dels castells de Manlleu, Besora, Malla i Tona, a la vegueria d'Osona; els termes dels castells de Vacarisses, Mura, Rocafort, Talamanca, Granera, Castellbell, Castellet de Bages, Castellfollit del Boix, Grevalosa, Maçana i Castellar, el lloc de les Coromines, i els termes dels castells de Rajadell, Callús, Sant Mateu, Gaià i Calders, a la vegueria del Bages; el terme del castell de Rodors, a la sotsvegueria de Mojà; i el terme del castell de Sant Domí, a la vegueria de Cervera.

d'Església van contribuir a la cisa concedida per Jaume II per fer front al preu de la venda del bovatge del 1300. El rei també va reconèixer que, tot i que es va investigar diligentment en l'arxiu esmentat els llibres de les col·lectes dels dos bovatges que des de llavors s'havien exigit, no es va trobar que els homes de dits castells, tant d'Església com de persones laiques, haguessin contribuït al bovatge⁵³.

La darrera gran alienació del dret del bovatge va ser la que va tenir per marc geogràfic el *bisbat de Barcelona*. La venda es va fer el 23 d'abril del 1380 i consten explícitament com a compradors els principals senyors eclesiàstics de la diòcesi, encapçalats, com a Girona, pel bisbe⁵⁴. Com en el cas del bisbat de Vic, la venda concèrnia tant a dominis jurisdiccionals d'Església com alguns altres de reials o d'altres senyors laics, en els quals sols havien de pagar el rescat els homes d'Església, que segurament no havien redimit el bovatge el 1300⁵⁵.

Al final de la venda general del bisbat de Barcelona, hom fa esment d'una sèrie de termes i llocs, pertanyents a senyors eclesiàstics o bé amb focs d'Església, que ja havien estat venuts amb anterioritat (la vila d'Olesa, amb la quadra de la Cort, que era de la Pia Almoïna; i el castell de la Guàrdia i la parròquia del Bruc, a Montserrat) o que el mateix dia 23 d'abril havien estat venuts als monestirs de *Sant Cugat del Vallès* i *Sant Pere de les Puelles*, de manera particular. En el cas del cenobi vallesà, la venda afectava tots els homes, tant d'Església com de qualsevol altre senyor, que visquessin

⁵³ACA, C, reg. 1000, folis 4v-5.

⁵⁴Són els següents: el bisbe Pere i el capítol de la catedral, els abats Marc del monestir de Sant Llorenç del Munt, Pere del monestir de Sant Cugat del Vallès, Domènec del monestir de Sant Benet de Bages, Pere del monestir de Santa Cecília de Montserrat, i Berenguer del monestir de l'Estany; Blanca, abadessa del monestir de Sant Pere de les Puelles, Caterina, abadessa de Santa Maria de Valldonzella; els priors fra Rigald de Vern del monestir de Santa Maria de Montserrat, fra Ramon de Guixar de Sant Pau del Camp, fra Pere Rossell de Santa Eulàlia del Camp, fra Berenguer Vila del monestir de Sant Pere de Riudebitlles, el prior del monestir de Sant Miquel del Fai, fra Bernat del monestir de Casseres, fra Guillem Ferrer del monestir de Sant Pol de Mar, fra Bernat Martí del monestir del Garraf, fra Berenguer de Bigues del monestir de Santa Anna de Barcelona, fra Pere Feliu de la capella de les Onze Mil Verges de la catedral de Barcelona, fra Ponç de Venajà de Santa Maria de Terrassa, fra Bernat de Vallcerana, del monestir de Sant Jaume de Vallparadis del terme de Terrassa, el prior de Manlleu; Francesca de Pla, prioressa del monestir de Jonqueres; Berenguer de Feu i Guillem de Fonts, canonges i almoïners de Barcelona, i Bonanat Manyosa, administrador de l'hospital de Bonesvalls o de Cervelló.

Es conserva una còpia d'aquest document, en pergami, a l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, Carp. II B, núm. 9. Vegeu P. PUIG i altres, *Pergamins de l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, 1278-1387*, Barcelona, Fundació Noguera, 1988, doc. 214, pp. 188-190.

⁵⁵Vegeu la relació dels termes inclosos en aquesta venda a l'apèndix 3.

en un terme sota jurisdicció seva: el castell d'Octavià amb la vila de Sant Cugat, el castell de Sant Marçal, la parròquia de Ripollet, el castell de Plegamans amb el seu terme, la quadra de Rifà, la parròquia de Sant Julià del Fou, tots a la vegueria de Barcelona i del Vallès; i el castell de Masquefa, la parròquia i terme de Monistrol d'Anoia, el castell d'Albinyana, la vila de Bonastre amb el seu terme, el castell de Santa Oliva, el castell de Sant Vicenç de Calders, la vila i terme del Vendrell, el castell i el terme de l'Albornar, la quadra de Sant Cugat de Moja i la quadra de Badorc, a la vegueria de Vilafranca del Penedès. El monestir de Sant Cugat tenia masos i propietats en altres parròquies, esmentades ja en la venda general del bovatge del bisbat de Barcelona. Les parròquies sota jurisdicció del monestir de Sant Pere de les Puelles que consten en la venda particular del mateix 23 d'abril són les de Montmeló, Esplugues i Palaudàries. Com Sant Cugat, les Puelles tenia propietats en altres parròquies, que ja apareixen en la relació general de la diòcesi.

L'únic conflicte que hem documentat en el bisbat de Barcelona entorn del pagament del rescab del bovatge és el que protagonitzaren els homes del lloc de Bràfim, a l'extrem sud de la diòcesi. El bisbe de Barcelona havia estat senyor de Bràfim i el rei va pretendre cobrar-ne també la redempció, tot i que, com podem comprovar, Bràfim no apareix en la venda del bovatge del bisbat de Barcelona. Davant de la petició de Francesc Morató, fidel de la casa del rei, els homes de Bràfim enviaren dos síndics a la cort, Jaume Gatell i Pere Canella, que al·legaren davant el monarca que els avantpassats d'ells i d'altres homes del terme, segurament tots homes d'Església, ja havien comprat la redempció del bovatge, i que el lloc de Bràfim era comprès en la venda del bovatge feta el 1300 per Jaume II als barons, nobles, cavallers i ciutadans i homes de vila i d'altres llocs de Catalunya. En aquesta venda es deia que els homes i dones dels prelats, religiosos, clergues del Temple i de l'Hospital i d'altres persones religioses, habitants o que en el futur visquessin dins termes o territoris de viles, castells o llocs de nobles, cavallers, ciutadans, burgesos i homes de viles de Catalunya i d'altres homes laics, eren inclosos i compresos en dita venda, absolució i definició del bovatge, terratge i herbatge. En el temps de la venda de l'any 1300 Bràfim era dins el terme de Castellví, senyoriu de la noble Guillema de Montcada, esposa de l'infant Pere, germà del rei Jaume. Els esmentats síndics al·legaren igualment que l'esmentat lloc era en aquell moment (1380) dins el territori del castell de Vallmoll, que era del comte de Cardona i dins els límits del seu comtat i que dit comte tenia a Bràfim el mer

imperi i molts altres drets. Davant aquestes queixes, Pere de Cerimoniós el 16 d'agost de 1384 declarà tots els homes i dones de Bràfim immunes del pagament del rescat del bovatge, en reconèixer que eren compresos en la venda de l'època de Jaume II⁵⁶.

La darrera venda de l'any 1380 va afectar diversos dominis del bisbe de *Lleida* Romeu de Sescomes i la seva església, sobretot a l'Alta Ribagorça. En concret, el rei va vendre el dret de bovatge dels llocs de Senet, l'Artiga, Vilaller, Viu [actual Viuet], Casós, Còll, Llesp, la Roca [actual Sarroqueta], Castelló de Tor i Vallmanya, aquest darrer lloc al Segrià. La venda porta la data del 13 de juliol⁵⁷. Anys més tard, el 27 de juny de 1383, des de Montsó, on s'estaven celebrant corts, en unes altres circumstàncies, quan Pere Descaus i Andreu d'Olivella ja havien fet fallida, el Cerimoniós va vendre al bisbe de Lleida el bovatge que tenia dret a cobrar dels homes, fossin d'Església o de qualsevol altre senyor, dels llocs d'Aspa i Vallmanya, senyorijs del bisbe de Lleida. En aquest document, consta també la venda del bovatge del lloc de Llastarri, domini de l'abat del monestir de *Santa Maria d'Alaó* (Baixa Ribagorça)⁵⁸. El mateix dia tenim tres documents més de venda del bovatge: el dels homes d'Albatàrrec i el seu terme, sota domini del petit monestir cistercenc femení de *Santa Maria de Bonrepòs* (el Priorat)⁵⁹; el del lloc d'Alcoletge, a la diòcesi de Lleida, que era en indivís del monestir de *Santa Maria de Jonqueres* de Barcelona i del noble *Lluís de Mur*, donzell⁶⁰; i el dels llocs de Clarà, domini del paborde de la seu de *Tarragona*, i Creixell, Roda i Berà, que eren del prior de *Sant Pere de Casserres*⁶¹.

La darrera venda que tanca tot aquest segon cicle de vendes del bovatge, iniciat el 1383, porta la data del 16 de maig del 1384. Es tracta del rescat del dret del bovatge del lloc d'Alfarràs, domini del monestir cistercenc femení de *Sant Hilari de Lleida*. La venda afectava tots els homes i dones del terme, fos quin fos el seu senyor directe, eclesiàstic o secular⁶².

⁵⁶ACA, C, reg. 1004, folis 50-51v.

⁵⁷ACA, C, reg. 1000, folis 87-90.

⁵⁸ACA, C, reg. 1003, folis 128v-133.

⁵⁹ACA, C, reg. 1003, foli 133.

⁶⁰ACA, C, reg. 1003, foli 133v.

⁶¹ACA, C, reg. 1003, folis 133v-134.

⁶²ACA, C, reg. 1004, folis 17v-19v i 24v-26v.

Aquesta també és la darrera venda del bovatge que es va consignar al segle XVI en els *Libri Patrimonii Regis (Catalonia, vol. I)* conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

5. EL PREU I ELS INGRESSOS DE LA VENDA

La major part de les vendes del bovatge establien el preu del rescat en 110 sous barcelonesos de tern per foc inscrit en els fogatjaments que s'havia fet expressament per a aquest fi. Aquest fou el cas de les vendes que afectaren els bisbats de Girona i Vic i els dominis de Poblet, Ripoll, Santes Creus, Sant Joan de les Abadesses, Santa Cecília de Montserrat, Santa Maria de Manresa, l'Estany, Sant Benet de Bages, Montserrat i del bisbe de Lleida. També en algunes de les darreres vendes dels anys 1383 i 1384, en concret les que afectaren certs senyorius del bisbe de Lleida, l'abat d'Alaó i l'abadessa de Sant Hilari, trobem aquest sistema de còmput per calcular la quantitat que cada parròquia o terme havia de pagar. Algunes vendes establien un preu prefixat, com és el cas del bisbat de Barcelona (204.770 sous), Sant Cugat del Vallès (67.375 sous), Sant Pere de les Puelles (5.555 sous), Santa Maria de Bonrepòs (1.300 sous), Jonqueres (1.850 sous), i la pabordia de Tarragona i el priorat de Casserres (3.100 sous). En realitat, però, podem dir que també en aquests casos, es devia calcular aquestes quantitats a partir d'establir que cada foc d'Església havia de pagar 110 sous. En el llibre de comptes de la banca Descaus-Olivella, en la majoria d'anotacions de rebudes del bisbat de Barcelona i Sant Cugat del Vallès, es fa constar el nombre de focs d'Església de cada parròquia o terme i la quantitat que havia pagat, sempre en relació amb el preu per foc esmentat.

Gairebé tots els documents de venda del bovatge establien, sistemàticament, que dels 110 sous que havia de pagar cada foc, 100 els havia de cobrar, com ja hem vist, en una primera etapa, els banquers Pere Descaus i Andreu d'Olivella, segons l'assignació que els havia fet el rei, i, en una segona etapa (1383-1384), el tresorer reial Pere Desvall. Els 10 sous restants eren per al senyor eclesiàstic de qui fos el foc o per al bisbe de la diòcesi⁶³, com a redelme. En les vendes amb preus prefixats també

⁶³És el cas de la vendes generals del bovatge dels bisbats de Girona (ACA, C, reg. 999, folis 142v-144), Vic i Barcelona. Aquesta pot ser una de les raons que expliquen que determinats monestirs tinguin una venda del bovatge a part, on s'especifica que el redelme és

s'establia aquesta divisió del preu. Aquest repartiment era fruit d'un acord entre els prelats i els senyors eclesiàstics i el rei. El redelme cobrat en el rescat del bovatge s'ha de posar en relació, segurament, amb el delme del bovatge que tenien dret a cobrar els bisbes i que trobem documentat al segle XIII⁶⁴.

Com tantes altres vegades, el fogatjament o recompte de focs s'utilitzà com una eina per determinar la quantitat global a la qual havia de fer front cada universitat, que internament podia decidir la manera de reunir els diners. Tant si la venda establia un preu de 110 sous per foc com si fixava un preu predeterminat, és molt possible que les quantitats a recollir fossin repartides internament entre els membres de cada comunitat a través d'una talla, tenint en compte la riquesa i els béns de cadascú, és a dir, que no necessàriament cada foc va pagar 110 sous. Per poder fer front al pagament immediat del rescat, més d'una universitat va haver de recórrer a l'endeutament i es va veure obligada a vendre censals. Moltes de les talles devien servir per redimir els nous censals morts o pagar-ne les pensions. El 5 de juliol del 1379 el rei va concedir permís per vendre censals morts i violaris a les universitats i els homes d'Església del bisbat de Girona amb l'objectiu de satisfer les quantitat degudes amb motiu de la venda del bovatge. El 25 de juliol també els va concedir autorització perquè es poguessin reunir per tractar de la manera d'aplegar els diners de la venda i perquè poguessin elegir els síndics encarregats d'aquesta qüestió⁶⁵. Alguns d'aquests síndics portaren personalment els diners recaptats a Barcelona, a la taula de Pere Descaus i Andreu d'Olivella. Això es comprova perfectament en l'apartat de rebudes del llibre de comptes de la venda del bovatge

per a l'abat o per a qui pertanyi, i no pas per al bisbe.

⁶⁴El 7 d'octubre del 1277 Pere el Gran va signar una convinença amb els bisbes de Barcelona, Vic i Urgell sobre la prestació del bovatge dels homes d'Església i entre les condicions que s'establiren figura la concessió per part del rei als esmentats prelats de la dècima del bovatge pagat pels seus homes i pels homes dels monestirs i les esglésies de la diòcesi, sempre que poguessin provar per testimonis i llibres antics que havien tingut la dècima del bovatge que es prestà a l'inici del regnat de Jaume I. El rei Pere va haver de concedir el delme als bisbes, que s'oposaven a pagar el bovatge, perquè accedissin a que es cobrés aquest impost. Vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, doc. 18, pp. 145-146.

⁶⁵ACA, C, reg. 999, folis 102-102v i ACA, C, reg. 999, folis 101-102. Aquests permisos responien a uns capítols previs a la venda, acordats entre el monarca i els prelats i altres persones religioses de la diòcesi, on es preveia recórrer a la venda de censals i violaris per pagar la redempció. Encara no hem pogut trobar enlloc aquest document.

presentat el 1383 al mestre racional⁶⁶. Aquests pagaments es solien fer en diversos terminis, generalment dos, i dins un període de temps relativament curt a partir de la data de la venda⁶⁷.

Com tot procés de cobrament d'un impost o, en aquest cas, del seu rescab, algunes de les persones a les quals se'ls va exigir el preu no van pagar. En aquestes circumstàncies, es procedia a l'embargament de béns pel valor que es devia i a la seva execució, és a dir, a la seva venda a través de subhasta pública. S'han conservat diverses ordres del rei a oficials reials perquè procedissin a emparar i executar béns de deutors. En una, del 4 de maig de 1380, consten totes les persones, amb els seus béns corresponents, que no havien pagat els 110 sous establerts en la venda del bovatge dels dominis de Santes Creus feta el 16 de desembre de l'any abans⁶⁸. D'aquest

⁶⁶ Alguns dels col·lectors dels diners de la venda, però, no formaven pas part de la comunitat pagesa, com és el cas del prevere Bartomeu Estapera, beneficiat de la seu de Barcelona, que s'encarregà de portar a la taula els diners de nombroses parròquies del bisbat de Barcelona.

⁶⁷ Moltes vegades uns quatre o cinc mesos, a vegades menys, encara que hi ha casos en què es va trigar un any a cobrar, com al bisbat de Barcelona, o fins i tot més, com al bisbat de Girona. La relativa rapidesa del cobrament del preu de la venda es comprova si comparem les dates de les vendes i les de les rebudes del llibre de comptes de Pere Descaus i Andreu d'Olivella i de dates de les èpoques de pagament que s'han conservat: Sant Joan de les Abadesses (ACA, C, reg. 999, folis 181v-182, època del 3 d'abril de 1380); Ripoll (ACA, C, reg. 999, folis 180v-181, època del 3 d'abril de 1380); l'Estany (ACA, C, reg. 1000, folis 3-4, època del 20 d'abril de 1380); Montserrat (ACA, C, reg. 1000, folis 90v-91, època del 23 de juliol de 1380); Sant Benet de Bages (ACA, C, reg. 1000, folis 106-106v, època del 23 de juliol de 1380); Santa Cecília de Montserrat i Santa Maria de Manresa (ACA, C, reg. 1000, folis 107-107v, època del 23 de juliol de 1380); bisbat de Vic (ACA, C, reg. 1000, folis 107v-108, època del 23 de juliol de 1380); Poblet (ACA, C, reg. 1000, folis 108v-109, època del 23 de juliol de 1380); Vallbona (ACA, C, reg. 1000, folis 159-159v, època del 16 de maig de 1381); bisbat de Barcelona (ACA, C, reg. 1000, folis 160-160v, època del 16 de maig de 1381); Sant Cugat del Vallès (ACA, C, reg. 1000, folis 160v-161, època del 16 de maig de 1381).

⁶⁸ ACA, C, reg. 1000, foli 38-38v. Eren Bartomeu Fitor, Guillem Salvador, Arnau Salvador, Joan d'Aleu, Ramon d'Aleu, Pere d'Aleu, Guillem des Puig, Ramon des Puig i Guillem Pericó, que tenien cases i possessions al lloc de la Guàrdia dels Prats, prop de Montblanc, les quals tenien i cultivaven encara que s'havien fet veïns de la vila de Montblanc; en Tarragó dels Pallaresos, que cultivava el mas de n'Anglesa, Antoni Barrut, del terme del castell del Catllar, que conreava un mas anomenat Barrut, Bernat Guavarda, del lloc de Vallmoll, que cultivava el mas de Tous, Bernat Canals, del lloc d'Argilada, que tenia i treballava el mas que era de Guillem Soler de Tapioles, i Berenguer Roig, veí del lloc de Vallmoll, que tenia i treballava el mas de Berenguer Roig àlies Pontarró, els quals sis masos eren del terme del castell de la Secuita; al terme del castell de Ferran i Molanta, Vendrell, fill de Macià Vendrell, que va comprar el mas de Pere Ferrer, que tenia i cultivava, Pere Noguera, que vivia a Vilafranca del Penedès i menava un altre mas, i Ramon Castell, del mateix terme, que era rector de Molanta; a Altarriba, Huguet Amat, que encara que no hi vivia, hi tenia possessions; al lloc de les Oluges Jussanes, Bernat Vall, que havia comprat la casa que Ramon Marc tenia per Santes Creus al dit lloc, les possessions de la qual conreava, Joan Solsona, home de Pere d'Oluja, que tenia la casa de Pere Bofill, les possessions de la qual conreava, i Bernat Vall, tutor d'un pupíl que hi tenia

l·listat de deutors destaca el fet que molts residien en poblacions reials o de cavallers veïnes i que aquesta circumstància els devia servir per intentar evitar el pagament.

Per una lletra del 14 de maig del 1381 que el rei, molt enfurismat, va enviar segurament a Bernat Estruç, ciutadà de Girona i procurador de Pere Descaus i Andreu d'Olivella al bisbat de Girona, sabem que en aquella data encara es devien "per diverses focs de Geronès e d'altres partides", unes 6.500 lliures⁶⁹. Segons el llibre de comptes dels esmentats banquers, després del 14 de maig del 1381, únicament s'ingressaren a la taula de canvi, procedents del bisbat de Girona, 145 lliures i 15 sous⁷⁰. En general, en tot el llibre de comptes hi ha molt poques rebudes posteriors al maig del 1381, almenys pel que fa a les que estan datades, coincidint amb la fallida de la taula dels dos banquers esmentats. Encara hi ha dues cartes del 28 de maig del 1383 en què el rei reclama que es procedeixi a fer execucions de béns per acabar de cobrar la venda del bovatge a la diòcesi de Girona⁷¹. En la segona mana al sotsveguer de Girona i a Jaume Hospital, notari, que de les quantitats que es recaptin, 12.965 sous i 10 diners vagin a mans de Joan Barutell, escuder de taula, i de Berenguer de Vallosera, secretari de la reina Sibil·la, als quals el rei els devia aquests diners⁷².

Una vegada sumades totes les rebudes del llibre de comptes que Pere Descaus i Andreu d'Olivella presentaren al mestre racional el 1383, hom s'adona que, entre el 1379 i el 1381, la venda del bovatge produí uns ingressos de 39.505 lliures, 17 sous i 6 diners. Al costat d'aquesta xifra, les dates i messions que es recullen en el mateix llibre de comptes pujaven a 54.851 lliures, 3 sous i 8 diners. La majoria d'anotacions de dates són

un mas; i finalment, a la Panadella, Bonanat Ferrer i en Gistafrè, homes del monestir de Santes Creus. Com hem vist en un altre indret, aquests dos veïns de la Panadella no van voler de cap manera pagar el rescat del bovatge.

⁶⁹ACA, C, reg. 1000, foli 162-162v.

⁷⁰En aquest llibre de comptes manca la relació exacta dels pagaments que va fer cada parròquia o terme del bisbat de Girona. Només s'hi consignen algunes rebudes d'aquesta diòcesi, sense indicació de procedència geogràfica ni dels focs d'Església que comprenien. Per sort, s'ha conservat a ACA, RP, BG, reg. 17, folis 28-29, una còpia del llistat de parròquies i llocs, amb indicació dels seus focs d'Església, que contribuïren al rescat del bisbat de Girona, si bé no hi consten les quantitats recaptades lloc per lloc. Caldria contrastar aquest llistat amb el que proporciona el document de venda del bovatge del 7 de juliol del 1379.

⁷¹ACA, C, reg. 1003, folis 45-46 i 47-48v.

⁷²Tots dos personatges eren membres de la cort de la reina Sibil·la. Vegeu A. BOSCOLO, *Sibilla di Fortià regina d'Aragona*, Padova, Istituto di Storia Medioevale e Moderna dell'Università degli Studi di Cagliari, Casa Editrice Dott. Antonio Milani, 1970, pp. 36 i 40.

petites despeses que es van pagar, en concepte de salaris, a les persones que havien intervingut en les vendes i en la confecció dels fogatjaments (notaris, escrivans, persones de confiança del rei o dels banquers, oficials de la cort, correus). Tanmateix, entre aquestes dates, s'inclouen també les 53.453 lliures, 7 sous i 5 diners que encara quedaven per pagar de les 60.853 lliures, 7 sous i 5 diners que el duc de Girona devia a Pere Descaus i Andreu d'Olivella amb motiu de diferents préstecs i que el seu pare assumí el 7 de gener del 1379, i també les 147 lliures i 10 sous que restaven per pagar d'un altre manlleu de 54.450 sous, a retornar en quatre mesos, reconegut per una carta debitòria del 9 de març del 1379. Per al pagament de tots aquests deutes s'havia assignat els ingressos de la venda del bovatge, que, com hom pot comprovar per la diferència entre rebudes i dates, no resultaren suficients. No devien ser pas un cas únic i per això no és estrany que als primers mesos del 1381 la taula de canvi Descaus-Olivella llisqués pel pendent de la fallida⁷³.

La suma del preu de les vendes del dret de bovatge fetes entre el 1383 i el 1384, únicament tenint en compte les quantitats que figuren en els documents⁷⁴, puja a 556 lliures i 10 sous, a les quals cal restar-hi el redelme. Una quantitat molt modesta que va millorar ben poc les sempre malmeses finances dels darrers anys del regnat del Cerimoniós.

6. CONCLUSIONS

El present estudi ha volgut contribuir, en primer lloc, a la història de la fiscalitat reial a Catalunya, a partir d'acostar-nos al procés de quasi liquidació de l'impost del bovatge, el primer impost general que hi hagué al Principat. La desaparició final del bovatge s'esdevingué entre el 1379 i el 1384, en el marc del desgavell del patrimoni reial que es va produir en la darrera etapa del regnat de Pere el Cerimoniós, quan s'assistí, al mateix temps, a la cristallització d'una fiscalitat nova, aliena al control del rei, que tenia com a base els donatius pactats en corts entre el monarca i els braços. Des del principi del segle XIV, el bovatge havia esdevingut un impost arcaic

⁷³Com ja apunta GUBERN, *ob. cit.*, p. 236, i destaca FELIU, *ob. cit.*, p. 940.

⁷⁴No hem revisat els llibres de la tresoreria reial d'aquests anys per comprovar quins van ser els ingressos reals d'aquestes vendes i les possibles assignacions.

i cada cop més residual, que només afectava els homes d'Església, i per això no és estrany que, finalment, el rei decidís de desprendre's dels darrers vestigis d'aquest impost, empès per les seves enormes dificultats financeres.

El rescat o venda del bovatge representa també un episodi més de la mal coneguda història de les relacions entre la corona i la banca. De fet, l'estudi de l'alienació de l'impost del bovatge contribueix a explicar les raons de la bancarrota de la taula de canvi de Pere Descaus i Andreu d'Olivella, que no es pot deslligar de dos processos paral·lels: el gegantí deute de la corona amb aquesta taula de canvi i l'afebliment progressiu del patrimoni reial. El bovatge, com molts altres béns i drets reials (castells, jurisdiccions), va ser víctima d'una fugida cap endavant sense aturador, que s'iniciava amb l'estretor de les finances reials i els deutes creixents, continuava amb la necessitat de recórrer als manlleus concedits per les taules de canvi o alguns personatges de la cort, la impossibilitat de retornar els manlleus, i l'assignació —sovint insuficient— o empenyorament de drets i béns de la corona per garantir la devolució dels préstecs i el pagament dels deutes, i finalment desembocava moltes vegades en l'alienació de patrimoni. Aquest cercle viciós no va enfonsar solament les finances reials sinó que va acabar per arrossegar els propis creditors de la corona. Com es pot comprovar en el cas del bovatge, els ingressos de la seva venda no van ser suficients per eixugar els deutes als quals s'havien assignat. Això no devia ser cap excepció sinó la norma habitual i en aquesta circumstància rau una de les explicacions de la fallida de la banca Descaus-Olivella.

Ahora, l'estudi de la venda o rescat del bovatge és interessant des d'altres punts de vista. Per exemple, pel que fa a les pràctiques fiscals que documenta, típiques d'aquest moment, com l'ús del fogatjament com a eina per repartir el rescat entre els diferents llocs i termes. També permet reconstruir la geografia de les jurisdiccions eclesiàstiques d'aquests anys a bona part de Catalunya, sobretot als bisbats de Girona, Vic i Barcelona; i apropar-nos a la problemàtica que, en el moment de contribuir a un impost, suposaven els canvis de jurisdicció, tan habituals durant el segle XIV.

La documentació sobre el procés d'alienació del bovatge també ens mostra l'impacte de la pressió fiscal sobre el territori: la relativa rapidesa en el pagament del rescat prova que les comunitats locals es van endeutar per aquest motiu i van haver de recórrer a nomenar síndics, vendre censals i violaris i fer talles; les notícies sobre ordres d'embargament assenyalen que hi hagué resistència al pagament del rescat, potser més forta en determinats indrets, com al bisbat de Girona. Finalment, el cobrament d'una part del

preu del rescat del bovatge per part dels senyors eclesiàstics no fa res més que confirmar la participació dels estaments privilegiats en els fruits de la pressió fiscal.

Som conscients que la recerca sobre la venda del bovatge de 1379-1384 encara podria anar més enllà. Caldria, per exemple, revisar els llibres de la tresoreria reial d'aquests anys i també d'altres registres de Cancelleria. Tot això s'hauria de complementar amb un estudi dels fons dels arxius diocesans o episcopals, en els quals potser trobaríem la resposta a alguns dels interrogants que encara es plantegen, com ara si finalment el rei va vendre el bovatge que tenia dret a rebre en el bisbat d'Urgell. I no cal dir que, com hem suggerit a l'inici de l'article, també es podrien utilitzar les dades demogràfiques que forneix el llibre de comptes de Pere Descaus i Andreu d'Olivella, tot comparant-les amb les del fogatjament del 1378.

APÈNDIX

1

1379

Relació de termes i llocs inclosos en la venda general del bovatge del bisbat de Girona.

parròquia de Riudellots de la Selva
parròquia de Campllong
parròquia de Sant Andreu d'Alou
castell de Lloret
castell de Tossa
veïnat de Sant Amanç de la parròquia de Sant Feliu de Guíxols
castell d'Aro
parròquia d'Olius
parròquia de Bell-lloc
parròquia de Sant Martí de Romanyà
parròquia de Calonge
parròquia de Fanals
castell de Vila-romà
parròquia de Vall-llobrega
parròquia de Mont-ras, terme del castell de Palafrugell
castell de Pals
castell de Palafrugell
parròquia de Llofriu, del terme del castell de Palafrugell
parròquia de Fontanelles
parròquia de Corçà
parròquia de Caçà de Pelràs
parròquia de Pera
parròquia de Pedrinyà
parròquia de Madremanya
parròquia de Mollet
parròquia de Flaçà

parròquia de Sant Martí Vell
parròquia de Bordils
parròquia de Juià
parròquia de Celrà
veïnat de Campdorà, de la batllia de Girona
veïnat de Montjuïc, de l'esmentada batllia
parròquia de Santa Eugènia sobre l'Horta de Girona
parròquia de Salt
parròquia de Montfullà
parròquia de Bascanó
parròquia de Vilanna
parròquia de Vilablareix
parròquia d'Aiguaviva
parròquia d'Estanyol
castell de Brunyola
parròquia de Sant Dalmau del terme del castell de Brunyola
parròquia de Sant Martí Sapresa del terme del castell de Brunyola
parròquia de Salitja
parròquia de Lambilles
parròquia de Sant Mateu de Montnegre
parròquia de Santa Àgata
parròquia de Castellar
castell de Fornells
parròquia de Sant Julià del Llor
vila d'Amer
vall d'Amer
parròquia de Sant Genís Sacosta, a la vall d'Amer
parròquia de Lloret, en dita vall d'Amer
parròquia de Sant Climent d'Amer
parròquia de Santa Margarida de Bianya
parròquia de Solamal de la vall de Bianya
parròquia de Sant Pere Espuig de dita vall de Bianya
parròquia de Capsec d'aquesta vall
parròquia de Sant Salvador de Bianya
parròquia de Sant Ponç d'Aulina
parròquia de Tornerissa
parròquia de Puigmal
parròquia de Llanars
parròquia de Setcases
parròquia de Tregurà

parròquia de Vilallonga, amb el vilar de Tria, parròquia de dit lloc de Vilallonga.

parròquia de Molló
parròquia de Camprodon, fora vila
parròquia de Bolòs
parròquia de Sacot de la vall del Bac
parròquia d'Avellanacorba
parròquia de Porreres
parròquia de Sant Feliu del Bac
vila d'Olot
parròquia d'Olot, fora vila
parròquia de Sant Andreu del Coll
parròquia de Sant Cristòfol de Fonts
veïnat de les Illes i d'Esparc, parròquia de Sant Joan les Fonts
veïnat de Palau de la parròquia de Montagut
parròquia de Sant Llorenç del Mont
parròquia d'Aguja
parròquia de Riu
castell de Dosquers
veïnat de Pedrinyà del terme del castell de Dosquers
parròquia de Maià
parròquia de Crespià, amb els veïnats de Lavanera i Pompeu
parròquia de Vilert
parròquia d'Esponellà
parròquia de Serinyà
parròquia de Fontcoberta
parròquia de Sant Miquel de Campmajor
parròquia de Sant Martí de Campmajor
parròquia de Mieres
parròquia de Freixe
parròquia de Ventatjol
parròquia de Queixàs
parròquia de Casamor
parròquia de Lledó
parròquia de Vilademires
parròquia de Sant Martí Sasserres
parròquia de Torn
parròquia de Segueró
parròquia d'Estela
parròquia de Far
parròquia de Capellades

parròquia de Palera
 parròquia d'Ossinyà
 parròquia de Corsavell
 parròquia de Cabanelles
 parròquia de Llorà
 parròquia de la Cirera
 parròquia de Sant Vicenç de Besalú, fora vila
 parròquia de Merlant
 parròquia de Porqueres
 parròquia de Calç
 parròquia de Puigarnulf
 parròquia de Mata prop de Banyoles
 parròquia de Sant Vicenç de Camós
 parròquia de Santa Maria de Camós, amb els focs que són de contribució
 de dita parròquia situats dins la parròquia del castell de Palol de Revardit
 parròquia de Vilavenut
 castell de Rabós
 parròquia de Sant Andreu de Terri
 parròquia de Riudellots de la Creu amb el veïnat de Boscós
 castell de Montagut de la parròquia de Sant Julià de Ramis
 parròquia de Sarrià
 parròquia de Talaia
 parròquia de Cartellà
 parròquia de Sant Medir
 parròquia de Sant Vicenç de Canet
 parròquia de Ginestar
 parròquia de Sant Gregori
 parròquia de Sant Julià de Ramis, amb el veïnat d'Olivars
 parròquia de Vilafreser
 parròquia de Paret-rufí
 parròquia de Llorà
 parròquia de Sant Martí de Llémna
 parròquia de Santa Cecília de Càrcera
 parròquia de Viladasens
 parròquia de la Mota
 veïnat de Palau i Montilivi de la parròquia de Sant Feliu de Girona
 veïnat de Vila-roja de la mateixa parròquia de Sant Feliu
 parròquia de la vall de Sant Daniel de Girona
 veïnat de les Preses de Riart de la parròquia de Sant Feliu de Girona
 parròquia de Constantins
 veïnat del Vilar de Sant Andreu de Terradelles de la vegueria de Girona

vila de Bàscara
 parròquia de Romanyà prop de Bàscara
 parròquia de Borrassà
 parròquia de Taravaus
 parròquia de Cistella
 parròquia d'Avinyonet
 parròquia de Vilafant
 parròquia d'Oliveda
 parròquia de Fontfreda
 parròquia de Santa Llogaia d'Àlguema
 parròquia de Palol Sabaldòria
 castell de Pontós
 parròquia de Lampaies
 castell i parròquia de Sant Sadurní
 castell de la Bisbal amb el terme de dit castell
 parròquia de Fellines
 parròquia del veïnat de Santa Fe de Medinyà
 parròquia de Fontejau prop de Girona
 parròquia de Sant Pere del Vilar, batllia de Figueres
 parròquia de Toralles
 parròquia de Torroella de Montgrí, fora vila

2

1380

Relació de termes i llocs inclosos en la venda general del bovatge del bisbat de Vic.

Vegueria de Vic i Osona

castell de Torroella
 castell del Brull, amb les parròquies de Seva i la Castanya
 castell de Sant Boi
 parròquia de Perafita

Vegueria del Bages

castell i lloc d'Artés
 castell i lloc de Sallent
 castell i lloc de Castellnou
 parròquia de Sant Pere de Serraima

Vegueria de Cervera

lloc i parròquia de Solanelles

castell o parròquia de Sant Pere Desvim
 castell o lloc de Miralles
 castell o lloc d'Amorós
 castell o lloc de Puigdemàger
 castell o lloc d'Altadill
 castell o lloc de Melió
 castell o lloc de Rubió
 castell o lloc de Sant Pere dels Arquells
 castell o lloc de Llindars
 castell o lloc de Sant Pere de la Curullada
Vegueria de Montblanc, diòcesi de Tarragona
 castell o lloc de Nalec

Castells, llocs i termes de jurisdicció reial, de cavaller o d'una altra persona laica, els focs d'Església dels quals també havien de pagar la redempció del bovatge:

Vegueria de Vic i Osona

parròquia i terme de la ciutat de Vic
 parròquia de Sant Martí de Riudeperes
 parròquia de Santa Maria de Vilalleons
 parròquia de Santa Maria de Folgueroles
 parròquia de Sant Andreu de Gurb
 parròquia de Sant Julià de Vilamirosa
 parròquia de Sant Cristòfol de Vespella
 parròquia de Sant Julià Sassorba
 parròquia de Granollers
 quadra de Sant Fructuós de l'esmentada parròquia de Granollers
 quadra de Torrellebreta, de la parròquia de Seva
 parròquia de Santa Eugènia de Berga
 parròquia de Sant Julià de Bellpuig
 castell i terme de Doscastells
 terme i parròquia de Moià
 parròquia de Ferrerons
Vegueria de Cervera
 castell o lloc de la Guàrdia Pilosa
 castell o lloc de Freixenet

1380

Relació de termes i llocs inclosos en la venda general del bovatge del bisbat de Barcelona.

Castells, parròquies, quadres i llocs sota jurisdicció eclesiàstica:

Vegueria de Barcelona i del Vallès

parròquia de Sant Joan de Matadepera
parròquia de Santa Maria d'Ullastrell
parròquia de Sant Salvador de Polinyà
parròquia de Sant Adrià

Vegueria de Vilafranca del Penedès

parròquia de Sant Pere d'Avinyó [o d'Avinyonet], amb les seves quadres
que són dins el terme del castell d'Avinyó
parròquia de Sant Sebastià [dels Gorgs]
castell i parròquia de la Granada, amb tot el seu terme
castell i parròquia de Freixe, amb el seu terme
castell i parròquia de Santa Fe, amb el seu terme
lloc de Sant Pere de Riudebitlles, amb el seu terme
castell i parròquia de Terrassola, amb el seu terme
quadra del Guarner
vila o lloc de Vila-rodona, amb el seu terme
castell i parròquia del Montmell, amb tot el seu terme i quadres
castell i parròquia de Banyeres, amb el seu terme i quadres
castell, lloc i parròquia de Sitges, amb el seu terme
castell de Garraf, amb el seu terme
castell i parròquia d'Olivella

Castells, llocs i termes de jurisdicció reial, de cavaller o d'una altra persona laica, els focs d'Església dels quals també havien de pagar la redempció del bovatge:

Vegueria de Barcelona i el Vallès

castell de Terrassa, amb el seu terme, que comprèn les parròquies de Sant Vicenç de Jonqueres, Sant Julià d'Altaura, Sant Quirze de Puiggalliners, Sant Martí de Sorbet, Santa Maria de Toudell i Sant Miquel de Toudell
parròquia de Santa Creu d'Olorda
parròquia de Sant Joan Despí
parròquia de Santa Maria de Cornellà

parròquia de Sant Vicenç de Sarrià
 parròquia de Santa Eulàlia de Provençana
 parròquia de Santa Maria de Sants
 parròquia de Sant Genís dels Agudells
 parròquia de Sant Joan d'Horta
 parròquia de Santa Maria de Vallvidrera
 parròquia de Sant Andreu de Palomar
 parròquia de Sant Martí de Provençals
 parròquia de Sant Pau de Riu-sec
 parròquia de Sant Pere de Reixac
 parròquia de Sant Vicenç de Mollet
 parròquia de Santa Perpètua de Mogoda
 parròquia de Santa Maria de Santiga
 castell i terme de Montbui, amb les seves parròquies: Sant Feliu de
 Codines, Sant Mateu de Montbui, Sant Vicenç de Riells, Sant Martí del Fai, Sant
 Pere de Bigues, Sant Genís de l'Ametlla, Sant Bartomeu de Mont-ras, Santa Justa,
 Sant Cristòfol de Pallars, Santa Eulàlia de Ronçana i Sant Julià de Lliçà d'Amunt.
 parròquia de Sant Cebrià de Cabanyes
 parròquia de Sant Fost
 parròquia de Santa Maria de Martorelles
 parròquia de Santa Maria de Palau-solità
 parròquia de Sant Esteve de la Garriga
 parròquia de Sant Feliu de Canovelles
 parròquia de Sant Julià de Palou
 parròquia de Sant Esteve de Parets
 parròquia de Santa Maria de Gallecs
 parròquia de Santa Maria de Caldes de Montbui
 parròquia de Sant Pere de Montmajor
 castell i terme de Montornès, amb les parròquies de Sant Vicenç de
 Vallromanes i Sant Sadurní de Montornès.
 parròquia de Sant Esteve de Vilanova
 quadra de Sant Lleir, de la parròquia de Vilanova
 parròquia de Santa Agnès de Malanyanes
 parròquia de Santa Eulàlia de Mèrida de Corró Jussà
 parròquia de Sant Mamet de Corró Sobirà
 parròquia de Santa Maria de Marata
 parròquia de Sant Andreu de Samalús
 parròquia de Sant Pere de Vilamajor
 parròquia de Santa Susanna
 parròquia de Sant Joan de Sanata
 parròquia de Sant Sadurní de Collsabadell

parròquia de Sant Julià del Fou
 parròquia de Santa Maria de Cardedeu
 parròquia de Sant Iscle de Dosrius
 parròquia de Santa Maria de Tagamanent⁷⁵
 parròquia de Sant Pere de Premià
 parròquia de Sant Martí de Taià
 parròquia de Sant Feliu d'Allella
 parròquia de Sant Cebrià de Tiana
 parròquia de Santa Maria de Badalona
 parròquia de Sant Boi
 castell, terme i parròquia de Sant Vicenç de Castellbisbal
Vegueria de Vilafranca del Penedès
 parròquia de Sant Joan d'Olesa de l'hospital de Bonesvalls, també anomenat
 de Cervelló
 parròquia de Sant Esteve de Cervelló Vell
 parròquia de Sant Salvador de les Gunyoles
 parròquia de Sant Cugat Sesgarrigues
 parròquia de Sant Pere Molanta
 castell de Ferran, amb els seus termes
 parròquia de Santa Maria de Piera, amb totes els seves quadres
 parròquia de Pierola
 castell de Cabrera, amb el seu terme i totes les quadres que són dins el seu
 territori
 parròquia de Sant Jaume Sesoliveres
 castell de Cubelles, amb el seu terme i amb totes les quadres i parròquies
 que hi ha dins el seu territori
 castell i parròquia de Sant Pere de Ribes amb el seu terme i les seves
 quadres
 castell d'Olèrdola amb el seu terme i amb totes les quadres i parròquies que
 són dins el seu terme: parròquia de Sant Miquel [d'Olèrdola], parròquia de Santa
 Margarida del Penedès, parròquia de Santa Maria de la Bleda.

RESUMÉ

Cet article étudie l'alienation définitive de l'ancien impôt du *bovatge* en Catalogne les années 1379 et 1384, à la fin du royaume de Pere le Cerimoniós. En 1379, les finances

⁷⁵Aquesta parròquia era del bisbat de Vic.

royales étant ruinées, Pere le Cerimoniós a dû arriver à un accord avec les seigneurs ecclésiastiques et vendre à ceux-ci le droit de prélever le *bovatge* sur les hommes et les femmes habitant les domaines de l'Église, pur assainir ses finances et subvenir à l'envoi d'une flotte à Sardaigne et Sicile. Tout d'abord, il a chargé de prélever le prix de la vente à Pere Descaus et Andreu d'Olivella, à ce moment là les banquiers plus riches de Barcelone, auxquels le roi et le duc Joan avaient déjà demandé beaucoup d'emprunts. La banque Descaus-Olivella a fait faillite en 1381.

SUMMARY

This article deals with the sale of an ancient tax called *bovatge* between 1379 and 1384, during the last period of king Pere el Cerimoniós's government. Due to his ruined finance and the necessity to send a navy to Sardinia and Sicily islands, in 1379 Pere el Cerimoniós agreed with the Church's lords on selling the *bovatge* tax that the king still collected from the men and women who lived in the ecclesiastical manors of Catalonia. At first the king entrusted the collection of the selling price to the most important bankers of Barcelona, Pere Descaus and Andreu d'Olivella, to whom he and his heir, the duke John, had borrowed many loans. The Descaus and Olivella's bank went bankrupt in 1381.